

majci Andrije Blocha, prikazao njezin nećak i rekao smješeći se: »Ja sam zbilja umro«. Zar nije u ovom slučaju energija ostavila svoj subjekat i pojavila se kod drugog?! Prema tome ne bi stajala tvrdnja g. T. da kod telepatije i telefanije ne ostavlja energija svoj subjekat. Time je dakako i sam argumenat, koji svu svoju snagu crpe baš iz činjenice, da energija ostaje u svom prvom subjektu, usprkos što se taj subjekat i na drugom mjestu pojavljuje, dosta oslabljen. Govoriti nadalje o projekcijama vlastite osobe na udaljena mjesta, tako da te projekcije u drugima proizvode vizuelne i akustične osjete, takova je stvar, da pruža mogućnost za toliko prigovora i poteškoća, na koje, čini mi se, još danas nemamo adekvatnog odgovora. Dakako, da time ne mislim poreći vjerojatnost i mogućnost telepatije i telefanije.

Ali mi se čini mnogo jednostavnije, da je pisac ostao kod dokaza metafizičkih, te supstancijalnost duše izveo iz onih dokaza, kojima je prije dokazivao njezinu neumrlost. Iza kako je dokazao, da su intelektualne i volitivne operacije neovisne o materiji, slijedi, da je i njihov princip, koji ih proizvodi, neovisan o materiji. Iz ove apsolutne neovisnosti toga principa o materiji slijedi njegova imaterijalnost. Ako se intelektualne i volitivne moći posve imaterijalne, to je i duša, iz koje one izvire, apsolutno imaterijalna ili drugim riječima spiritualna. Utvrdivši spiritualnost duše, mogao je g. T. dodati dokaz, da je duša supstancijalna forma čovjeka. Iz ovih pak dviju činjenica: da je duša forma substantialis, i ujedno da je spiritualis po sebi slijedi, da je ona subsistens t. j. da je supstancija. Da je g. T. odabrao ovaj način dokazivanja pružila bi mu se prilika, da kaže nešto i tome, kakova je supstancija duša; t. j. je li ona substantia completa ili incompleta i t. d., što bi u velike razjasnilo i osvijetlilo pojam duše.

Posebnu pažnju posvećuje pisac dokazu za neumrlost duše iz sankcije moralnog dobra i zla, koji dokaz ujedno obara osnovanost monističkog nazora. (str. 98—120.)

U tom razlaganju ističe g. T. napose da u moralnim zakonima nalazimo metafizičku nuždu; zato je moralni zakon nuždan, kao što i zakon mišljenja. »Moralni je zakon prirodan čovjeku isto tako, kao što mu je misliti i rasuđivati.« (str. 107.) Najvažnije prigovore protiv ovoga argumenta rješava g. T. jasno, te pokazuje njihovu neodrživost.

Kao zadnji dokaz za neumrlost duše iznosi pisac čežnju ljudskoga duha za potpunim blaženstvom.

Djelo je za one, kojima ga g. T. namjenjuje, pisano razumljivo, te se može preporučiti inteligentnijim laicima, a dobro će doći i braći svećenicima.

Dr. Josip Lach.

Dr. Michel, Humbert und Kerullarios, Studien, I. Teil, mit einer photographischen Tafel, Paderborn 1924. (Quellen und Forschungen aus dem Gebiete der Geschichte, in Verbindung mit ihrem historischen Institut zu Rom herausgegeben von der Görres-Gesellschaft, XXI. Band, Paderborn 1924.).¹ Kako je došlo do ovoga djela, to

¹ Format 25×17 cm, str. VIII + 139, cijena meko vezanu M 9.

nam je sam pisac spomenuo ukratko u predgovoru. On je naime bio pojedine njegove rasprave napisao za razne znanstvene časopise. Pa budući da se štampanje tih rasprava uslijed štamparijskih poteškoća i previše zateglo, povukao ih je natrag, složio u jednu cjelinu i ustupio Görresovu Društvu. Poslije kratkoga predgovora, dodatka, sadržajnoga pregleda, kratica, navedenih izvora i literature pisac u ovomu prvomu dijelu raspravlja o uplivu bizantijsko-njemačko-rimske politike na grčki raskol, o stožerniku Humbertu državnome tajniku Lava IX., o Humbertovim *Rationes de s. Spiritus processione a Patre et Filio* i napokon o Gregoriju Velikom, većinom neimenovanome izvoru stožeruika Humberta u borbi protiv Kerularija.

Jedva se bizantijska crkva bijaše ispoljila, odmah je dobila karakter državne i nacionalne crkve. Bizantijski je car bio, ne samo *nomine*, nego i re *ἀρχιερέως καὶ βασιλέως* naročito car Justinijan I., »ein papa r è oder christlicher Chalif«. Bizantij prima dogme i od samih prevratnih i vojničkih carica; carevi izdaju zakone i o samim privatnim crkvenim stvarima; nadziru preko ekumenskih patrijarha istočnu crkvenu upravu i t. d. Glavni su temelji grčkomu neraspoloženju prema Papama ležali u njihovu pozapadnjačenju, oni su bili barem do IX. stoljeća daleko više političke, nego crkvene naravi. Približenje Papa Francima i obnova zapadnoga rimskoga carstva bijahu Grke jako ogorčili. Prema Grcima s Karlom Velikim su u Rim prodrle najgore hereze. Još su se gore Grci bili usplahirili, kada su čuli, da se u vrijeme Otona Velikoga zapadno rimsko carstvo ponovo obnovilo, u Carigradu je ta vijest bila prava — bomba. Već sami Otonov nastup u Rimu i u dolnjoj Italiji u Carigradu se smatrao tiranstvom. Stoga imena njemačkih Papa ili Papa njemačkoga duha, koje su Otoni promicali na papsko dostojanstvo, nijesu ni mogla ulaziti u diptihe; dok su se imena onih Papa, koji su se papskoga dostojanstva dokopavali pomoću bizantijskoga i rimskoga plemstva, rado u diptihama spominjala. Zadnji je raskol između Stároga i Novoga Rima proveden zapravo već u vrijeme patrijarhe Sergija II. (999.—1018.), koji je i proglas svoga rodaka Fotija protiv Latina obnovio pod svojim imenom, a u vrijeme Mihajla Kerularija (1043.—1057.) taj se raskol samo još više zaoštrio. Jedan je od odlučnih uzroka tome zaoštrenju bila i interesna borba u južnoj Italiji. Tu su se naime istok i zapad žestoko i posve otvoreno među sobom borili o pripadnost toga područja, ne samo u političkome, nego i u crkvenome pogledu. Trani pokazuje god. 1054. za svoga biskupa, odnosno nadbiskupa, dvije obedijencije. Stoga nije nikako bio prosti slučaj, da se ohridski nadbiskup Lav u proljeću 1053. na poticaj patrijarhe Kerularija oborio upravo preko transkoga crkvenoga poglavara na sve zapadne prelate, da i na samoga Hristova Namjesnika, što u Euharistiji upotrebljavaju beskvasne hljebove, subotom poste, hrane se krvlju udavljenih životinja i pjevaju u korizmi Alleluja. Iste te godine Kerularije bijaše u Carigradu pozatvarao sve latinske crkve i samostane. A taj se najnoviji napadač istočnjaka na zapadnjake vrlo bolno dojmio Rima, naročito dobroga pape Lava IX. Stoga Sv. Otac bijaše i počeo u pedesetoj

godini svoga života učiti grčki. Štoviše, on je koncem god. 1053. i raspravljao s Grcima u Bariju o sv. Duhu, dok mu je državni tajnik, stožernik Humbert, vodio s njima raspravu o azimima. Ali glavni je borac protiv Grka u cijelome ovome najnovijem sporu bio zapravo Humbert. A da je to Sv. Otac mogao povjeriti baš Humbertu, znak je, da je u nj imao posebno pouzdanje.

Humbert je svojim neprijateljima izgledao upravo kao kakvi »*p l u m p e r B u r g u n d e r*«. A bio je već u svojoj devetoj godini predan samostanu u Moyemontieru. U tome je samostanu Humbert stupio tokom vremena i u benediktovački red, te se u nauci toliko usavršio, da se smatrao pravim svjetionikom, ne samo svoga samostana, nego i cijele toulске biskupije. A kada je toulски biskup Brunon postao papom Lavom IX., poveo ga je sa sobom u Rim i tu učinio ponajprije sicilskim nadbiskupom, a zatim stožernikom *Silvae Candidae*. Humbert je u svemu bio preteča pape Gregorija VII., jer i on je i te kako revnovao za clunysku reformaciju, borio se protiv simonije, klerogamije, laičke investiture i t. d. Ali nažalost on je bio prežučljiv i pregresivan. Stoga papa Lav IX. nije bio nikako srećan, kada mu je povjerio i borbu, te pregovore s i onako ogorčenim Grcima. Za to je trebao čovjek, ne samo ućevan, nego i razborit te hladnokrvan.

Na poslanicu Lava Ohridskoga papa Lav IX. bijaše spremio odgovor. Dosada se pod tim odgovorom razumijevala samo jedna poslanica Sv. Oca. I za tu se poslanicu držalo, da je bila namijenjena, ne samo Lavu Ohridskome, nego i patrijarsi Kerulariju. Pa budući da se u toj poslanici samo branila i uzvisivala Sv. Stolica, te se napadao grčki ponos, preuzetnost i nesnošljivost, to se Sv. Ocu predbacivalo, da se na gore spomenute Lavove napadaje nije ni obazirao. Ali dru Michelu je pošlo za rukom cijelo to zamršeno pitanje izvesti na pravo svijetlo. Gore spomenutu je poslanicu pisao zapravo Humbert. Poslanica je bila namijenjena zapravo patrijarsi Kerulariju. U poslanici se zbog njezine preopširnosti naviješta posebni daljnji odgovor. Taj je posebni daljnji odgovor bio Humbertov *Dialogus*. I taj je *Dialogus* bio namijenjen zapravo Lavu Ohridskome. Pitanje je još samo, gdje je taj *Dialogus* pisan? Dr. Michel misli, da je Humbert morao i njega u Italiji barem početi te ga u Carigradu dovršiti.

Medutim Normani, koji su Grcima u južnoj Italiji zadavali toliko jada, poraze napokon kod *Civitelle* 18. lipnja 1053. i Papinu vojsku. Uslijed toga bizantijski car Konstantin IX. Monomah osjeti potrebu političke, a prema tome naravno i crkvene unije s Rimom. Car se nadao, da će se tako moći pomoću Nijemaca osloboditi ratobornih Normana i on i Sv. Stolica. Stoga i bijaše poslao Sv. Ocu poslanike i poslanice, jednu ispred sebe, a drugu ispred patrijarhe Kerularija. A Papa opet pošalje nato poslanike u Carigrad, u prvom redu stožernika Humberta, te odgovor, jedan caru, a drugi patrijarsi. Poslanici su Sv. Oca stigli u Carigrad u lipnju 1054. i odsjeli u studijskome samostanu. Car ih doduše bijaše lijepo primio, ali patrijarha nikako, već zato, što ga ne bijahu pozdravili, kao što je to on očekivao. U Carigradu je Humbert raspravljao s Grcima i usmeno

i pismeno, naravno prema svome temperamentu, prežučljivo i preagresivno. Tu je on ponajprije dovršio svoj *Dialogus*. Zatim je napisao *Responsio contra Nicetae Libellum*. Niketa je najme bio studijski monah, a Libellus mu je sadržavao napadaje na latinski azimizam, sabatizam i celibat. Drugi kraći *Odgovor Niketi*, koji se pripisivao papi Lavu IX., dr. Michel smatra nečijim kasnijim izvatom iz Humbertova *Odgovora*. Usto je Humbert, kada se pri koncu njegova boravka u Carigradu počelo raspravljati i o Filioque, napisao i *Rationes de s. Spiritus processione a Patre et Filio*. Uslijed svega toga patrijarha je bivao protiv Latina, naročito protiv latinskih poslanika, sve žučljiviji, dok im nije napokon zabranio u Carigradu i mise govoriti. A žalosni konac svega toga bude, da su na koncu konca prasnule bombe s obadviije strane. Papsko je poslanstvo izopćilo patrijarhu i njegove pristaše, a patrijarha Latine . . .

Dakle! Premda se o velikome istočnome raskolu dosada vrlo mnogo pisalo, ovo najnovije djelo dra Michela neće biti nipošto suvišno. Posebna je njegova vrijednost, što ga je učeni pisac radio i na temelju arhivskoga gradiva. Stoga sam i sam, pišući treću knjigu svoje *Povijesti Hristove Crkve*, za njim češće posezao. Jedno mi je ipak ostalo zagonetno, zašto dr. Michel piše *Kerullarios*, namjesto *Kerularios*, grčki *κηρουλάριος - κηροπώλης* (*Wachshändler*, Dr. Hefele, *Conciliengeschichte*,² IV., str. 765., bil. 3.). Neustrpljivo očekujem i drugi dio ovoga djela, *Kerularijevu zbirku Otaca*, zbirku govora, što ih je Kerularije u svojoj strastvenooj uzbuđenosti držao prije i u vrijeme boravka papskih delegata u Carigradu.

Dr. Jelenić.

Prof. Dr. Bihlmayer, Kirchengeschichte auf Grund des Lehrbuches von F. X. von Funk, VIII. Auflage, I. Teil, Das christliche Altertum, Paderborn 1926. (*Wissenschaftliche Handbibliothek, I. Reihe, Theologische Lehrbücher, XVI., Paderborn 1926.*)¹. O Funkovu *Lehrbuch der Kirchengeschichte* nije nužno mnogo govoriti, dosta je naglasiti, da ga je sam pisac objelodanjivao pet, a dr. Bihlmayer dva puta, zadnji put god. 1921. Pa budući da se i zadnja edicija već raspacala, to se dr. Bihlmayer odvažio na osmu ediciju. Međutim je dr. Bihlmayer u tom Funkovu udžbeniku mnogo toga s jedne strane izbacio a s druge opet strane nova dodao. Usto mu je donkle i sam rasporedaj promijenio. Stoga ga je god. 1926. i počeo izdavati, ne više kao *Funkov Lehrbuch der Kirchengeschichte*, nego kao svoju *Kirchengeschichte auf Grund des Lehrbuches von F. X. von Funk*. Prvi nam dio ove edicije prikazuje staro doba, odnosno dva prva razdoblja (od osnutka Crkve — 313. i 313.—692.) crkvene prošlosti; dok se u uvodu govori o zadaći, metodi, izvorima, pomoćnim znanostima i literaturi crkvene povijesti. Djelo se posebi preporučuje, naročito slušačima bogoslovije, za koje je i pisano.

Dr. Jelenić.

¹ Format 23×15 cm, str. XII + 294 + 12, cijena M 7.20.